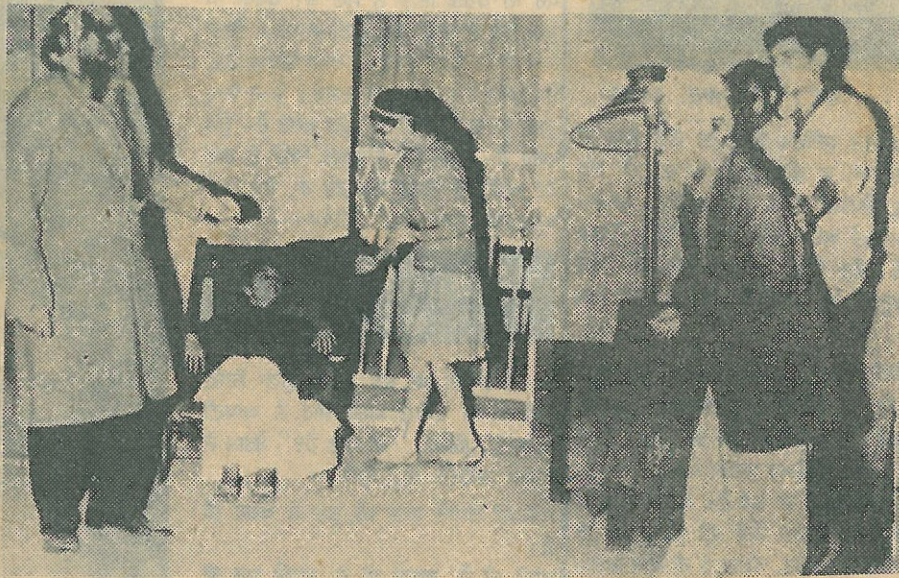

ਆਲੁਣਾ ਤੀਲੋ-ਤੀਲ

ਮੈਕਸਿਮ ਗੋਰਕੀ ਦੇ ਨਾਟਕ, 'ਪੈਟੀ ਬੁਰਜੂਆਈ' ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰ ਕੇ ਆਲੁਣਾ ਤੀਲੋ-ਤੀਲ' ਦੇ ਨਾਂ ਥੱਲੇ ਪੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਨਾਟਕ 1966-71 ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ) ਵਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਚਰਚਿਤ ਨਾਟਕ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਵੀ ਸੁਰੇਸ਼ ਪੰਡਤ ਨੇ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਸੁਰੇਸ਼ ਪੰਡਤ ਨੇ ਨਿਭਾਈ।

ਮੈਕਸਿਮ ਗੋਰਕੀ ਦੀ ਇਹ ਮਹਾਨ ਕਿਤਾਬ ਦਰਮਿਆਨੇ ਤਬਕੇ ਦੇ ਇਕ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖੀ ਬਜ਼ੁਰਗ ਬੀਸ ਇਕ ਸਵਾਰਥੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਬੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਵਾਰਥ ਲਈ ਹਰ ਘਟੀਆ ਤੋਂ ਘਟੀਆ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਕਲਾ ਕਿਤਾਂ ਇਕ ਆਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਾਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੋਰਕੀ ਨੇ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਦਰਮਿਆਨੇ ਤਬਕੇ (ਪੈਟੀ ਬੁਰਜੂਆ) ਦੀਆਂ ਫੋਕੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਖੰਡਨ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਖੀ। ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਹ ਤੱਥਕਾ ਇਕ ਮਿਹਾ-ਤਿਸ਼ਨਾ ਵਿਚ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਘਟਨਾ ਸਥਲ ਇਕ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਬਜ਼ੁਰਗ ਬੀਸ ਦਾ ਘਰ ਹੈ। ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ

ਉਸ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਕਿਸਮ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਪਤਨੀ ਹੈ, ਉਹਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ, ਜੋ ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਫਲਸਫ਼ਾ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਹੈ। ਇਕ ਧੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਮਰ ਕਾਫੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਉਹਦਾ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਸੇ ਘਰ ਵਿਚ ਇਕ ਕਿਰਾਏਦਾਰਨੀ ਉਪਰਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਕ ਫੌਜੀ ਦੀ ਵਿਧਵਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੀਸ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਚੁਬਾਰੇ 'ਤੇ ਹਰਦਮ ਮਹਿਫਲ ਲਾਈ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹਦਾ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਚੁਬਾਰੇ ਹੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਘਰ ਵਿਚ ਇਕ ਪੇਇੰਗ ਗੈਸਟ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦੇ ਸਸਕਾਰ ਵੇਲੇ ਗਿਟਾਰ ਵਜਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੀਸ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਕ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪੁਲਤਾਰੀ ਵਰਗਾ ਦਾ ਨੁਮਾਇੰਦਾ ਹੈ। ਘਰ ਵਿਚ ਇਕ ਨੌਕਰ ਕੁੜੀ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬੀਸ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਨਾਲ ਇਸ਼ਕ ਕਰਨਾ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਉਹਦਾ ਸ਼ਰਾਬੀ ਪਿਓ ਚਿੜੀਮਾਰ ਮੋਚੀ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਬੀਸ ਦਾ ਦੋਸਤ ਰਹਿ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹਦੀ ਧੀ ਬੀਸ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੁਕਤੇ 'ਤੇ ਨੌਕ-ਝੌਕ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਗੋਰਕੀ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਬੁਰਜੂਆ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਵਿਅੰਗ ਕੀਤਾ ਹੈ,

ਉਥੇ ਹੁਸ ਦੇ ਜ਼ਾਰ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਕਸ਼ਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਦਿਲਚਸਪ ਨਾਟਕ ਉਸਾਰਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਾਟਕ ਸ਼ਿਲਪ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਗੁਣ, ਪਲਾਟ ਦੀ ਗੋਂਦ, ਚੁਸਤ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਅਤੇ ਨਾਟਕੀ ਟੌਕਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਨਾਟਕ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਬਾਪ-ਬੇਟੇ ਦੀ ਨੌਕ-ਝੌਕ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਾਪ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੇਟਾ ਕੋਈ ਨੌਕਰੀ ਲੱਭਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਚੁਬਾਰੇ ਵਾਲੀ ਕਿਰਾਏਦਾਰਨੀ ਦੀ ਘੱਗਰੀ ਦੁਆਲੇ ਚੱਕਰ ਲਗਾਉਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਇਸ਼ਕ ਕਰ ਕੇ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਾਪਸ ਲਿਆਏ। ਪੁੱਤਰ ਬਾਪ ਦੀ ਵਰਤੀ ਸ਼ਬਦਾਵਾਲੀ ਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖਾਣ ਵਾਲੀ ਮੇਜ਼ ਤੋਂ ਉਠ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖਿਚਾਅ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖਿਝਿਆ ਹੋਇਆ ਬੀਸ ਧੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖਿੱਤ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗਲੇ ਤਕ ਆਪਣੇ ਲਈ ਕੋਈ ਵਰ ਨਹੀਂ ਲੱਭ ਸਕੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲ ਖਿੱਚਣ ਦੀ ਕਲਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਉਹਨੂੰ ਚੁਬਾਰੇ ਵਾਲੀ ਕਿਰਾਏਦਾਰਨੀ ਕੋਲੋਂ ਕੁਝ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਿਰਾਏ ਦਾ ਲਾਲਚ ਉਹਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦਿੰਦਾ। ਭਤੀਜਾ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦਾ ਕਾਰੀਗਰ ਹੈ।

ਉਹਦਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਝੂਠੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲਗਾਓ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਹੱਥ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਾਰੀਗਰ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਚੁਰਾਅਤ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸੱਚ ਕਰੇ। ਉਹ ਮੋਚੀ ਦੀ ਧੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਛੁਪਾਏ। ਬੀਸ ਜਦੋਂ ਉਹਨੂੰ ਉਹਦੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਹੁਰੇ ਸੁਮਣੀ ਚਿੜੀਮਾਰ ਬਾਰੇ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਭਤੀਜੇ ਦੀ ਟਿੱਪਣੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਲੰਗ ਬੰਦਾ ਬੀਸ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਦਰਜੇ ਚੰਗਾ ਇਨਸਾਨ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੋਰਕੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨਾਟ ਕਲਾ ਦਾ ਇਹ ਕਮਾਲ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਜਿਹੂੰ-ਦੇ-ਜਾਗਦੇ ਪਾਤਰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਏ ਹਨ।

ਨਾਟਕ ਦੇ ਦੂਜੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਬੀਸ ਦੀ ਕੁੜੀ ਨੇ ਘੋਰ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਥੱਲੇ ਜ਼ਹਿਰ ਖਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਵਿਚ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਪਾਤਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਫਲਸਫ਼ੇ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਚਾ ਲਿਆ ਹੈ ਪਰ ਬੀਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਹਾਰਿਆ ਹਾਰਿਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਕਾਮਯਾਬ ਬੰਦਾ ਸਮਝ ਕੇ ਬੜੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹਦੀ ਖਿੱਤ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹੀ ਸਾਰੇ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ ਕਿ ਉਹਦੀ ਧੀ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਬੇਗਾਨਗੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜ਼ਹਿਰ ਖਾਧਾ ਹੈ।

ਨਾਟਕ ਦੇ ਤੀਜੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਿਵਾਏ ਉਹਦੀ ਪਤਨੀ ਤੇ ਉਹਦੀ ਧੀ ਦੇ ਸਭ ਉਹਨੂੰ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਉਹ ਕੁਝ ਟੁੱਟਣ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਜਾਣ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। ਉਹਦਾ ਆਖਰੀ ਕਥਨ ਹੈ- "ਮੈਂ ਤੀਲਾ ਤੀਲਾ ਜੋੜ ਕੇ ਇਹ ਘਰ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਤੂਫਾਨ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਵਾਵਰੇਲੇ ਨਾਲ ਹੀ ਤੀਲੋ-ਤੀਲ ਹੋ ਜਾਏਗਾ।"

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਗਲਤ ਕੀਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਨਾਟਕ ਇਕ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਕਲਾ ਕਿਰਤ ਹੈ। ਗੋਰਕੀ ਦੀ ਕਲਮ ਨੂੰ ਸੌ ਸੌ ਸਲਾਮ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਇਹ ਨਾਟਕ

ਮੈਕਸਿਮ ਗੋਰਕੀ ਨਾਟਕ 'ਪੈਟੀ ਬੁਰਜੂਆਈ' ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ

ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਨਾਟਕ ਯਾਤਰਾ ਵਿਚ ਇਹ ਨਾਟਕ ਇਕ ਅਹਿਮ ਥਾਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਮੇਰੀ ਟੀਮ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਬਰਾਬਰ ਖਲ੍ਹੇ ਕੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਦਿਵਾਇਆ। ਸੁਰੇਸ਼ ਪੰਡਤ ਨੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਖੇਤਰ ਵਿਚ, ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਲ) ਨੇ ਅਭੀਨੈ ਕਲਾ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਛਾਪ ਛੱਡੀ। ਜਤਿੰਦਰ, ਦਿਲਜੀਤ, ਸਤਿੰਦਰ, ਸੁਰਿੰਦਰ, ਵੇਦਸ਼ਰਮਾ, ਬਰਜਿੰਦਰ ਚੋਪੜਾ, ਕੈਲਾਸ਼ ਹੋਰਾਂ ਤੇ ਸੁਖਦੇਵ ਸ਼ਰਮਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦੇ ਜੌਹਰ ਵਿਖਾਏ। 'ਕਣਕ ਦੀ ਬੱਲੀ' ਦੀ ਤਾਬਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਜਤਿੰਦਰ ਨੇ ਕਿਰਾਏਦਾਰਨੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੂਮਿਕਾ ਕੀਤੀ। ਨਾਟਕ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਪਾਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੁਰੇਸ਼ ਪੰਡਤ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਸਿੱਦਤ ਨਾਲ ਮੈਂ ਐਕਟਿੰਗ ਕਰ ਸਕਿਆ, ਉਹਦੀ ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਤਸੱਲੀ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਦਕੇ ਹੀ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ' ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੇ ਇਤਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਗੌਰਵਮਈ ਥਾਂ ਬਣਦਾ ਹੈ।